

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriö on pyytänyt Suomen Asianajajaliitolta (jäljempänä ”Asianajajaliitto”) lausuntoa etäyhteyksien käyttöä yleisten tuomioistuinten oikeudenkäynneissä koskevasta arviomuistiosta.

Pydyttynä lausuntona Asianajajaliitto esittää seuraavaa:

Yleistä

Asianajajaliiton näkemyksen mukaan arviomuistiossa on käsitelty kattavasti ja hyvin etäyhteyksien käyttöä oikeudenkäynneissä, sekä asiaan liittyviä eri näkökulmia.

Keväällä 2020 alkaneesta covid-19-pandemiasta johtuen istunnoissa on Suomessa ja eri puolilla maailmaa käytetty huomattavasti aiempaa enemmän etäyhteyksiä sekä tuomioistuimissa että välimiesmenettelyissä. Joissakin jutuissa yksittäisiä todistajia on kuultu etäyhteydellä, joissakin prosesseissa asianosaiset ja/tai tuomarit/välimiehet tai jotkin heistä ovat osallistuneet istuntoon etäyhteydellä, ja joitakin istuntoja on järjestetty kokonaisuudessaan virtuaalisesti (erityisesti välimiesmenettelyissä). Videoneuvottelu- ja virtuaali-istuntojärjestelmien teknisen kehityksen sekä uusien käytänteiden myötä lainkäytössä on saatu hyviä kokemuksia siitä, että etäyhteyksien joustava sekä tilannekohtaisesti harkittu ja tarkoituksenmukainen käyttö vähentävät lainkäytössä tällä hetkellä haittaa aiheuttavia viivästyksiä ja vähentävät oikeudenkäyntikuluja. Etäyhteyksien joustava käyttö mahdollistaa monissa oikeudenkäynneissä ja välimiesmenettelyissä kustannus- ja ajansäästöjä sekä ehkäisee istuntojen siirtämisiä ja sitä kautta ratkaisuiden antamisen viivästymistä.

Kuten arviomuistiossakin mainitut esimerkit maailmalta osoittavat, etäyhteyksillä tulee tulevaisuudessa olemaan yhä merkittävämpi rooli oikeudenkäynneissä. Asianajajaliitto katsoo myös, että etäyhteyksien tarkoituksenmukaisella käytöllä on mahdollista etenkin riita- ja hakemusasioissa selvästi tehostaa juttujen käsittelyä ja mahdollistaa monissa jutuissa istuntojen järjestämisen ja ratkaisujen antamisen nykyistä kohtuullisemmassa ajassa. Erityisesti riita-asioiden valmisteluistuntojen voisi odottaa jatkossa siirtyvän kokonaan etäyhteydellä pidettäviksi lukuunottamatta lasten huolto- ja tapaamisriitoja.

Asianajajaliitto yleisesti ottaen kannattaa etäyhteyksien käytön ja sitä koskevan sääntelyn kehittämistä oikeudenkäynneissä, kunhan oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin saadaan kaikissa tilanteissa asianmukaisesti turvattua.

Keskeistä etäyhteyksien käytössä ovat toimivat tekniset järjestelmät, joita tuomioistuimen henkilökunta osaa käyttää, ja toimivat yhteydet. Asianajajaliiton näkemyksen mukaan etäyhteyksien tehokkaan käytön edellytys on, että tuomioistuinlaitos pystyy järjestämään tähän tarvittavat investoinnit, koulutuksen ja tuen henkilöstölleen. Teknisten järjestelmien kehittämisessä ja hankinnoissa on otettava huomioon henkilötodistelua koskevan lainsäädännön muutokset ja jatkossa hovioikeusvaiheessa tapahtuva tallenteiden käyttö. Tämä edellyttää sitä, että käräjäoikeusvaiheen video- ja puhelinkuulemisten tallenteet ovat teknisesti korkeatasoisia.

Etäyhteyksien käytön lisääntyminen on asettanut uudentyyppisiä vaatimuksia myös prosessinjohtolle. Puheenjohtajan tulee esitellä istuntoon osallistuvat henkilöt toisilleen istunnon alussa niin, että kaikille on selvää, keitä istunnossa on läsnä ja millä tavoin he istuntoon osallistuvat. Hyvään prosessinjohtoon kuuluu tällöin kertoa myös se, onko salissa läsnä yleisöä.

Arviomuistiossa esitetyistä keinoista

Tuomarin etäosallistuminen

Arviomuistiossa esitetään mahdolliseksi kehittämiskeinoksi, että asian ratkaisukokoonpanoon kuuluvalla tuomarilla annettaisiin oikeus osallistua suulliseen käsittelyyn etäyhteydellä laissa määritellyissä tilanteissa. Taustalla ovat korkeimman oikeuden ennakkopäätökset KKO 2021:91 ja KKO 2021:92, joissa korkein oikeus katsoi, että tuomari ei nykyisten säännösten perusteella saa osallistua pääkäsittelyyn teknisen käyttöyhteyden avulla.

Asianajajaliitto kannattaa sitä, että tuomarin osallistuminen etäyhteydellä säädettäisiin mahdolliseksi laissa määritellyissä tilanteissa. Arviomuistiossa (s. 45-46) todetuin tavoin tämä mahdollisuus toisi joustavuutta poikkeustilanteisiin (esim. tuomarin este saapua istuntosaliin),

vähentäisi virkamatkustamisen tarvetta ja edistäisi käsittelyn joutuisuutta sekä olisi mahdollinen ratkaisu istuntosaliresurssien puuttuessa.

Yhden tuomarin kokoonpanossa tuomarin etäosallistuminen tulisi kysymykseen silloin, kun kaikki asianosaiset ja todistajat osallistuisivat istuntoon etäyhteydellä. Monijäsenisissä kokoonpanoissa olisi lisäksi mahdollista, että yksittäinen tuomari osallistuisi istuntosalissa pidettävään käsittelyyn etäyhteydellä. Tällä voitaisiin estää esimerkiksi se, että kokoonpanon yksittäisen tuomarin lievä sairastuminen tai esimerkiksi mahdollinen epäily altistumisesta johtaisi istuntojen peruuttamiseen lyhyellä varoitusajalla ja pitkäkestoisen käsittelyn aikataulun tuhoutumiseen.

Asianajajaliitto on samaa mieltä arviomuistion kanssa siitä, että lautamieskokoonpanoihin tuomarin etäosallistuminen ei sovellu.

Arviomuistiossa esitetyistä sääntelyvaihtoehdoista Asianajajaliitto kannattaa vaihtoehtoa 2 (Rajatut soveltamistilanteet), jonka mukaan tuomioistuimen lainoppinut jäsen voisi osallistua istuntoon etäyhteydellä, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi, ja (i) jos puheenjohtaja on henkilökohtaisesti läsnä, tai (ii) kaikki asianosaiset ja kuultavat osallistuvat etäyhteydellä.

Soveliaisuusharkinta mahdollistaisi sen, että tuomarin etäosallistumisen sopivuus ja tarkoituksenmukaisuus voitaisiin arvioida joustavasti ja tapauskohtaisesti. Asianajajaliitto ei näe tarpeellisenä, että tuomarin etäosallistumiselle asetettaisiin laissa erillinen perustellun syyn vaatimus, saati erityisen syyn vaatimus. Etenkin erityisen syyn vaatimus nostaisi kynnyksen etäosallistumiselle käytännössä tarpeettoman korkeaksi.

Asianajajaliiton mielestä asianosaisten suostumusta tuomarin etäosallistumiselle ei ole perusteltua edellyttää, mutta Asianajajaliitto korostaa toisaalta sitä, että arviomuistiossa todetusti asianosaisille tulisi varata tilaisuus esittää käsityksensä tuomarin etäosallistumisesta.

Asianajajaliiton mielestä lakiin tulisi tehdä sellaiset muutokset, joilla oikeudenkäynnin toimittaminen ns. verkko-oikeudenkäyntinä olisi mahdollinen. Vaikka tätä mahdollisuutta ei olettavasti ainakaan lähivuosina käytettäisi kovin usein, mahdollistaisi se verkko-oikeudenkäynnit sopivissa jutuissa ja tarjoaisi säännöstuen tulevalle kehitykselle ilman tarvetta muuttaa lakia tulevina vuosina. Verkko-oikeudenkäynti mahdollistaisi soveltuvissa asioissa istunnon pitämisen ilman lisäviiveitä myös tilanteissa, joissa istuntosaleja ei ole vapaana ja tästä syystä istunnon pitäminen siirtyisi muutoin myöhemmäksi.

Asianajajaliitto suhtautuu kriittisesti siihen, että verkko-oikeudenkäyntien yleisjulkisuus toteutettaisiin internetin välityksellä oikeudenkäyntien esittämisellä suoratoistopalveluna. Tähän

liittyy arviomuistiossa esitetyt ongelmat. Parempi vaihtoehto on järjestää tuomioistuimiin tai muihin tiloihin mahdollisuus seurata istuntoja valvotusti. Tähän voisi käyttää samoja tiloja, joita tuomioistuimet joutuvat joka tapauksessa järjestämään todistelutallenteiden katsomista varten (ks. arviomuistion s. 66).

Asianosaisen suostumusedellytyksen keventäminen

Voimassa olevan sääntelyn mukaan asianosaista ei käytännössä voi määrätä osallistumaan riita- tai rikosasian pääkäsitteeseen videoyhteydellä. Arviomuistiossa esitetään mahdolliseksi kehittämiskeinoksi, että suostumusedellytyksestä luovuttaisiin. Tällöin asianosaisen kanta häntä koskevaan etäyhteyden käyttöön olisi seikka, joka tulisi ottaa huomioon osana tuomioistuimen soveliaisuusharkintaa.

Asianajajaliitto kannattaa sitä, että asianosaisen suostumus ei olisi ehdoton edellytys asianosaisen etäosallistumiselle. Asianosaisille tulee kuitenkin varata tilaisuus etukäteen esittää kantansa etäosallistumisesta, ja asianosaisten esittämille perusteluille kannoille annetaan huomattava (vaikka ei yksinomainen) painoarvo soveliaisuusharkinnassa.

Asianajajaliitto korostaa sitä arviomuistiossa esitettyä kantaa, että vastoin asianosaisen tahtoa annetulle etäosallistumismääräykselle tulisi olla hyväksyttävät perusteet. Erityisesti jos etäosallistumista vastustaa asianosaisen asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiasiamies, joka esittää vastustukselleen perustellun syyn tai syytä, kynnys määrätä asianosaisen etäosallistuminen vastoin hänen kantaansa pitäisi tällöin olla korkea. Pääsääntöisesti asianosaisen vaatimukseen henkilökohtaisesta läsnäolosta tulisikin näissä tilanteissa suostua ainakin käräjäoikeudessa, ellei painavia vastasyitä ole käsillä. Sen sijaan vailla asiamiestä tai avustajaa toimivan asianosaisen perustelematon vaatimus henkilökohtaisesta osallistumisesta asiassa, jossa etäosallistumiseen ei voi nähdä liittyvän perusteltuja ongelmia, ei pitäisi voida johtaa etäosallistumisen estymiseen.

Arviomuistiossa ei ole erikseen nostettu esille tilannetta, jossa rikosasian vastaaja vastustaa asianomistajan etäosallistumista istuntoon. Asianajajaliiton käsityksen mukaan suostumusedellytyksestä luopuminen ja edellämainitut edellytykset kattavat myös tällaisen tilanteen. Tulkintaerimielisyyksien välttämiseksi asia olisi hyvä nimenomaisesti avata.

Etäyhteyden käytön edellytysten keventäminen suullista todistelua vastaanotettaessa

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:ssä on asetettu kuusi nimenomaista lisäedellytystä, joista jonkin tulee täytyä, jotta suullista todistelua voidaan ottaa vastaan etäyhteydellä.

Arviomuistiossa esitetään mahdolliseksi kehittämiskeinoksi, että tuomioistuimelle annettaisiin enemmän harkintavaltaa päättää suullisen todistelun vastaanottamisesta etäyhteyksin. Arviomuistiossa katsotaan, että videoyhteyden soveltuvuus todistelun vastaanottamiseen voitaisiin jättää arvioitavaksi yleisen soveliaisuusharkinnan kautta muun etäyhteyssäätelyn tavoin.

Asianajajaliitto kannattaa sitä, että videoyhteyden soveltuvuus todistelun vastaanottamiseen jätettäisiin arvioitavaksi kokonaisuutena yleisen soveliaisuusharkinnan kautta ja lisäedellytysten listasta luovuttaisiin.

Käytännön kokemusten ja oikeuspsykologian nykytiedon perusteella suullinen todistelu on pääsääntöisesti arvioitavissa yhtä luotettavasti riippumatta siitä, otetaanko se vastaan videoyhteydellä vai istuntosalissa, kunhan videoyhteys on riittävän laadukas, kuten suullisen todistelun vastaanottamista muutoksenhaussa käräjäoikeudessa laaditulta videotallenteelta koskevassa lainvalmistelussa on todettu (HE 133/2021 vp, s. 21). Vastaavat syyt puoltavat etäyhteyksien käytön edellytysten keventämistä ja ovat linjassa muiden lainmuutosten kanssa. Yksittäistapauksissa todistajan tai muun kuultavan henkilökohtainen kuuleminen istuntosalissa on varmasti jatkossakin tarkoituksenmukaista ja järkevää, mutta nämä tarpeet pystytään huomioimaan soveliaisuusharkinnan kautta tapauskohtaisesti.

Tällöin harkinnassa tulisi kuitenkin huomioida riittävästi se, että tosiasiallisesti todistajan kuulemistilaisuus on hyvin erilainen riippuen siitä, kuullaanko häntä istuntosalissa vai etäyhteyksin oman kodin suojasta. Suurin merkitys tällä on rikosoikeudenkäynnissä tilanteissa, joissa kuultavana on muu kuin asiantuntijatodistaja tai asiantunteva todistaja.

Uskottavuusedellytys voitaisiin sinänsä ottaa huomioon soveliaisuuskriteerin yhteydessä ja välttämättä erillistä nimenomaista kohtaa tälle ei tarvittaisi. Tällöin kyse on vain lainsäädäntöteknisestä asiasta ja lainsäätäjän tulisi tällöin ottaa kantaa siihen, halutaanko muutoksella muuttaa vakiintunutta oikeustilaa.

Lisäksi tärkeää on, että asianosaisille varataan tilaisuus etukäteen esittää kantansa etäyhteyden käyttämisestä suullisen käsittelyn vastaanottamiseen, ja asianosaisten esittämille perusteluille kannoille annetaan merkittävästi painoa soveliaisuusharkinnassa.

Asianajajaliitto kiinnittää huomiota siihen, että nykyisen lainsäädännön nojalla yleisö voi osallistua julkisiin istuntoihin mistä tahansa sellaisesta tilasta käsin, josta etäyhteys on järjestetty. Esimerkiksi todistajien etäkuulemisen yhteydessä puheenjohtajan olisi siten hyvä aina tiedustella todistajilta, onko todistajan kanssa samassa tilassa paikalla yleisöä, jotta oikeudenkäynnin avoimuus toteutuu kaikkiin osallisiin nähden.

Pakkokeinojen ja poissaolon seuraamusten laajentaminen

Arviomuistiossa esitetään mahdolliseksi kehittämiskeinoksi, että tuomioistuin voisi asettaa uhkasakon tai ratkaista riita-asian asianosaisen poissaolon perusteella myös silloin, kun valmisteluistunto toimitetaan etäyhteyksin. Nykyisten säännösten perusteella asianosaisen poissaoloon liittyviä seuraamuksia ei voida käyttää etäyhteydellä toimitettavassa valmisteluistunnossa.

Asianajajaliitto suhtautuu tähän ehdotukseen kriittisesti. Jos asianosainen ei teknisen ongelman tai yhteyden toimimattomuuden vuoksi pysty osallistumaan valmisteluistuntoon, olisi yleensä kohtuuton seuraamus, että uhkasakko tuomittaisiin maksettavaksi tai asia ratkaistaisiin asianosaisen poissaolon perusteella. Lisäksi olisi kohtuutonta edellyttää asianosaisen esittävän tarkkaa selvitystä tai näyttöä poissaolon syystä (esim. teknisestä ongelmasta) vapautuakseen poissaolon seuraamuksesta. Näin ollen, mikäli poissaolon seuraamukset otettaisiin käyttöön valmisteluistunnon etäosallistumisen osalta, olisi syytä kirjata säännösten lisäedellytyksiä seuraamuksille tai vaihtoehtoisesti keino vapautua seuraamuksista tilanteessa, jossa asianosainen pystyy esittämään uskottavan selvityksen poissaololleen.

Säätelyn yhdenmukaistaminen ja kokoaminen yhteen

Arviomuistiossa esitetään mahdolliseksi kehittämiskeinoksi, että etäyhteyksien käyttöä koskevat säännökset koottaisiin yhteen siten, että sääntely muodostaisi yhtenäisen ja johdonmukaisen kokonaisuuden. Arviomuistiossa todetulla tavalla nykyisin etäyhteyssäätely on sirpaloitunut eri säännöksiin ja eri lukuihin, minkä lisäksi terminologia on epäyhtenäistä.

Mikäli etäyhteyssäätelyä lähdetään uudistamaan arviomuistiossa esitetyiltä osin, Asianajajaliitto kannattaa sitä, että samassa yhteydessä sääntely järjestellään ja kootaan yhteen oikeudenkäymiskaassa ja säännösten terminologiaa samalla yhdenmukaistettaisiin siten, että etäyhteyksien käyttöä koskeva sääntely muodostaisi jatkossa yhtenäisen ja johdonmukaisen kokonaisuuden.

Helsingissä 24. päivänä maaliskuuta 2023

SUOMEN ASIANAJAJALIITTO

Niko Jakobsson

Suomen Asianajajaliiton pääsihteeri

LAATIVAT Asianajaja Teemu Taxell, Asianajotoimisto Lindfors & Co Oy

Asianajaja Kristiina Liljedahl, Asianajotoimisto Borenius Oy

Asianajaja Tuuli Hong, Asianajotoimisto Kattelus, Ruokola & Mukkala Oy

Asianajaja Pinja Hoffrichter, Asianajotoimisto Nordia Oy

Asianajaja Anna Simola, Asianajotoimisto Nieminen & Simola Oy

Suomen Asianajajaliiton lausunnot valmistellaan oikeudellisissa asiantuntijaryhmissä, joiden toiminnassa on mukana noin 120 asianajajaa. Tämä lausunto on valmisteltu yhteistyönä rikos- ja siviiliprosessioikeuden asiantuntijaryhmissä.

Enne Heidi
Suomen Asianajajaliitto